

X.

Nevelési igények.

(Egyházi beszéd.)

Mert kicsoda ti közületek az ember, ki az ő fiának követ adjon, ha ő tőle kenyeret kér? Máté 7, 9.

Az evangéliumi nyelv egyik kiváló szépsége, hogy a legbensőbb s leggyöngédebb viszonyt, s az ebből folyó kötelmeket egyszerű képbén, s mégis a legtalálóbb kifejezésben szokta feltárni a lélek előtt. Hisz a magasabb ihlettség nem keresi az áradozó dagályt, s az első érzés szava legelőbb kap visszhangra a megtalált szív első dobbanásában!

A felolvastam szent ige is ilyen hely. Nem igyekszik itt az evangélista áradozó s válogatott szavakban magyarázni és fejtegetni a viszonyt, mi szülő és gyermeke közt létezik, s hosszú sorban számlálni elő a kötelmeket, melyek e viszonynak úgy is természetefés következményei; csak egy egyszerű s mindennapi képet ragad ki az életből, de ebben benne van mind az, mit e viszonyról beszélni, sőt több — mind az, mit e viszonyban érezni lehet.

„Kicsoda ti közületek az ember, ki az ő fiának követ adjon, ha ő tőle kenyeret kér?” — mondhatott volna-e ennél nektek többet az evangélista, s láthatott volna-e ennél mélyebbre sziveitekbe, oh szülők? Hát nem volt-e ember, maga az evangélista is, hogy — a mint e kérdést föltevő — el ne némult volna egy perczre szava, mig szeme a körülálló nők és anyák könyvével s mosolyával, a gyermekek ártatlan arcza epekedő odaadásával, s a férfiak és atyák redőző homlokával s szemek lánglövelletével találkozott? S nem hiheté egy tekintetből, hogy azok, kiknek szólott, legalább szivökkel értették szavát, midőn — végig tekintve rajtok — látta, hogy az anya még egyszer oly forrón csókolja meg, s még egyszer oly melegen szoritja keblére magzatát, s hogy az atya örömkönyeket sir, látva, miként

ragadja reszketeg kezébe kis unokáját a nagyatya, hogy csókjait hintse rá, melyeket már oly rég nem önthetett ki megnőtt fiára? . . . Oh bizony itt minden elég hangosan mondta az evangélistának: „egy sincs közöttünk, ki rosztat akarna tenni, kenyér helyett követ akarna adni gyermekének!” De hiszen ő nem is azért tevő föl a kérdést, mintha az ellenkező hangulatról meg nem lett volna győződve gyülekezetében. Jól tudta ő, hogy a vér, a természet nem tagadja meg magát, s hogy mind a kettő — még öntudatlan is — elég hatalmas ösztönnel ragadja a szülőt gyermeke érdekére, jóllétére s boldogítására. Érzésök felől — mondom, s hiszem — egy perczig sem kételkedett; sőt éppen érzésökre támaszkodva akart élni e hasonlattal a menyeci Atya jóságának bebizonyítására.

De éppen az, hogy ily magas bizonyításra a szülék s gyermekek közötti viszonyra hivatkozott, mutatja, mily fontosságot tulajdonított magának e viszonynak is az evangélista. Tizenkilenc száz telt el azóta, a nélkül, hogy e viszony fontossága legkevésbé is csökkent, vagy a hol csökkent, a nélkül, hogy ennek büntetése elmaradt volna. Mindenkor voltak azóta emberek, kik tudták s tanították: bontsd meg e viszonyt, s kivetted az alapot család, egyház, haza és társadalom alól!

De ki tagadhatja azért, hogy a mint azóta csaknem minden viszony gyengült és lazult: úgy ezt a szülök s gyermekek közöttit is érték, s még fenyegetik ma is megtámadások? Nem keresem most: mekkora része van ebben a szokásnak, ez óriás békónak, mely századunkat tartja závárában, s mely ha mindenkor változik is, de örökre csak békó marad; avagy a függetlenségre törekvésnek ott, hol ez nem egyéb, mint szabadalomkérés a könnyelműségnek és kicsapongásnak; vagy pedig a szüléknek, kik elég gyengék ily dolgokban is az ugynevezett közszellem, nem pedig saját józan eszök és lelkiismeretök szavára hallgatni: de azt a jövő reményének féltésével látom, hogy korunk nagy újító mesterei addig prédikálgatták viszonyaink változását, míg a családéletben is mutatkozni kezd rosztat értelmezett szavaik hatása. Hány család van már is, hol az atya tiszteletre méltó állása — ugy szólva — csak tiszteletbelivé lett; hol a kor, tapasztalat és gondos aggály szavát rendesen e korunkban mindig nagyobb-nagyobb tért nyerő, de ezért örökre balga és helytelen érv szokta leszavazni, elhallgattatni: mert hát így tesznek mások is!? Így

lesz aztán sokszor csak pusztá ábrándért feláldozva egy biztos alap, s egy muló élv-, vagy pillanatnyi szeszélyért áruba adva egy egész jövő!

Pedig, ha valahol, a családéletben termi meg vészes gyümölcsét az ily gondolkozás; s ott is legkiválóbbképen a gyermeknevelésben. Itt, hol a meggondolatlanság s könnyelműség nem csak hiba, de bűn; hol már a kimondott szó is példa, s a példa szinte tett. Ezért, ha valahol, itt van szükség az éber virasztásra. Különösen kétszeres szükség van erre korunkban, mely bár fennen dicsekszik nevelési rendszerével, mégis inkább csak tanítani, mint nevelni tud; e korban, melyben a gyermeknek előbb van izlése, mint ítélete, s előbb tanul talán még parancsolni is, mint engedelmeskedni. Ne csodálkozzatok tehát, s ne botránkozzatok meg benne, hogy midőn a gyermeknevelésről akarok ti elöttetek szólani, éppen e kemény szavakat veszem alapul az evangélistától: *Kicsoda ti közületek az ember, ki az ő fiának követ adjon, ha ő tőle kenyeret kér? hisz ezt nem azért teszem, mintha érzétekben kételkedném; hanem, mert ismerem korunk ama hibáját, hogy nem egyszer, még oly fontos kérdésben is, mint a nevelésé, inkább tesszük azt, mit tesznek mások, mint azt, mit körülményeink s kötelességeink szabnak előnkbe, s tesszük legtöbbször azon vakhittel, hogy kötelességet teljesítünk; s tudom, hogy erre könnyen tévedhetünk, mert ma annyira közel simult már a látszat a valóhoz, hogy ugyan szem legyen, mely egynek ne lássa, s megkülönböztesse a kettőt. De épp mert ezeket tudom, és mert a nevelésben örökre legfotesabb feladat marad, megkülönböztetni tudni a jót a rosztól, s megtalálni az utat s irányt ahoz: azt hiszem, nem lesz felesleges, ha alapigénk szavairól, mint intésről is kissé elmélkedünk.*

Gondolom elég lesz erre, ha tételünket kérdés helyett felszólítássá változtatjuk, s így értelmét magunknak megfejteni igyekszünk. Adjatok kenyeret gyermekeiteknek, melylyel nem csak testüket, hanem lelköket is táplálják, mert lélek az, mely megelevenít; kenyeret, mivel nem csak egy pillanatnyi éh szükségét elégíthessék ki, hanem a mi meg ne penészedjék s el ne fogyjon soha; szóval, mi elég legyen útravalóul a hosszú életre! Ki ne akarna közületek gyermekének ily kenyeret, ily elveszthetlen örökséget adni? Kisérjétek tehát becses figyelmetekkel mig kifejtem:

I. M i e z a k e n y é r ? II. M i k é p p s z e r e z h e t i t e k m e g e z t g y e r m e k e i t e k n e k ?

I. Ily soha el nem fogyó, életet és lelket egyaránt tápláló és fentartó kenyér: 1-ben a H i t. Hajó az ember élete, melynek hanykodása a bölcsönél kezdődik, és tart egész a sirig, — e nagy menedékéig minden küzdés- és szenvedésnek; s nagy sik tenger a világ, tele megjegyzett és elrejtett sziklákkal, a szenvedélyek és a sors viharai föl-föltornyosuló hullámaival, a közöny s részvétlenség zátonyaival, a csáb és inger csalóató syreneivel, s tele ezer halállal, ezer örvénnyel. Oh bizony jó kormányossának, s erős horgonyosának kell lenni annak a hajónak, mely ennyi vészek daczára is eljuthat a tulpartra, hol egy új világ csendje, békéje és boldogsága fogadja be magába a sokat hányatotott! De oh hánynak jut a milliók közül ily kormányos, ki a kedvező és kedvezőtlen szeleket egyaránt hasznára tudja fordítani, ki vészben s viharban a lelke, s békében annak bölcs vezére legyen? . . Bizony kevésnek, s a többség örvény fenekén leli sirját, mielőtt avagy csak a távol kódében is megpillanthatá vala partjait az új világnak!

De hát hol van az ok, keressük ezt kissé! Ugy-e, ha a vizek hullámaira akarod bizni vagyonod, vagy életedet, oly hajót igyekszel választani, mely a viharokkal daczolni legerősebbnek, s kormányzásáért legbiztosabbnak ígérkezik? Vajjon ily óvatos vagy-e az élettengerén is a választásban? Nem; itt csak a nagy tömeg után indulsz, hisz „a tömeg már magában is nagy biztosság, gondolod, s a mint ők partra érnek, én is csak partot érek valahogy.“ S így méssz, rohansz a többivel, hogy te is csak akkor eszmélj, midőn a hullám már-már összezsap fejed fölött, vagy az előtted megnyíló örvény már-már elnyeléssel fenyeget. Csak akkor jut eszedbe, hogy arról is gondolkozzál: mi tarthat meg, midőn már minden elhagyott, és minden elveszett? Eddig még elég erősnek, sőt igen is erősnek hitted magad megállani és haladni a pályán, mely szintoly végtelen, mint az oceán, s vésze még több, mint azé; s csak most, midőn igazán erősnek kellene lenned, látod s érzed mennyire gyenge vagy. És csak most, midőn a kikerülhetlen pusztulás egy perc alatt letörpíti gögöd, elüzi kétséged, s téged — ki eddig rohanva a tömeggel, énedet adta föl — egyszerre vissza ad önmagadnak; csak most tanulod meg igazán, hogy mi az a kormányos, mely legbiztosabban vezérel el e tévetegetes úton; az a horgony, melyhez ennyi hanykodás közt is biztosan fogantozhatol; az a csillag, mely akkor is világol, midőn mindenre ráborult a vész sötéte; s az az utolsó deszkaszál, mely még a hajótöröttnek is menedéket ad, —

szóval, csak akkor tanulod meg igazán, hogy mi a hit, s mi ennek hatása!

De vajjon nem késő-e ekkor? . . . Hát nem elveszne-e a hajós, ha csak akkor jutna eszébe a horgony s iránytű, midőn már mindenfelől elsötétül körötte a tenger, s alatta megnyitja éh száját az örvény? Nemde, neki a béke verőfényében s a viz sima tükörén sem lehet felesleges teher a horgony, s ekkor is csak iránytűje útmutatását követheti? . . . Hajósok vagyunk mi is, de nem vagyunk — s oh miért nem vagyunk ily óvatosak? Miért, hogy nekünk csak akkor jut eszünkbe a kormányos, midőn már árbozca törötten s reménye-vesztetten rohan hajónk a semmisülés örvényébe; a megtartás, midőn már semmi meg nem tarthat; az áldás, midőn már átok szállott fejünkre, s talán az üdv is csak akkor, mikor már a kárhozat útján messzire, visszatérhetlenül messzire haladtunk? Eleget halljuk: derüre ború, „s a kéj nyomában ott a bánat“ (Göthe); s mégis: mi ritkán gondolunk a csillagra, mi e borún is átvilágol, s a zavartalan nyugalomra, mi annak őrszeme alatt pihen! S a hitet nem eleget prédikálják-e? S miért van, hogy mégis többnyire csak halálos ágyon tér meg a bűnös; miért, hogy a közömb csak akkor melegül, midőn melege már a halál küzdelmének csak tört sugára; s a kétely csak akkor oszlik, midőn már elveszve minden remény, — a mag, miből a hitnek kell virulni?

Pedig nem így van-e többnyire az életben? Fájdalom, így! Sok embert láttam én már, ki két kézzel karolta volna át azt a keresztet, melyet előbb saját kezével tört el; csakhogy mellette zokoghassa ki az utolsó csalódás legkeserűbb könyeit; s hány volt, ki a hitet teljes életében tévelynek állítá, s végre a nagy felébredéskor, mi a halál álma előtt az utolsó, egy cél — s iránytalanul megfutott pálya — saját életpályája — határkövére nem irhatott egyebet: „egy nagy tévely volt az egész!“

De különben is, ha a hit volna a tévely, mi tulajdonképpen a világosság: miért hogy szemünk — a sokszor könyekben ázott szem — a sötétben és önkénytelenül sem keres más világosságot, s keresve sem talál egyebet a hiten kívül? Avagy talán a tudást akarjátok a hit helyébe állítani? . . . Hát megelégszik-e lelketek a tudással, s nem önkénytelenül tulragadja-e azt félelme vagy ragaszkodása ama szűk határon, meddig a tudás vezérelheti? Bizony higyjétek meg, hogy a tudás még soha egy lelket sem elégitett ki egé-

szen, és soha egyet sem tartott meg; mert mit érne az életre s tenyészetre a napnak fénye, annak éltető melege nélkül?

Ne induljatok meg hát minden bolygó fény után, mi alig ir le egy rövidke útat, s már is szétpattan; hanem keressétek a világosságot, mely nem a hosszú életpályán vezérel át, de fényt vet arra is, minek határánál leomlik minden — a gög, a kétely, a hitetlenség s lágymelegség, — s hol semmi lesz maga a tudás; keressétek — a hitet! E legyen az első kenyér, mit adtok gyermekeiteknek, mert elhigyjétek, ha a léleknek e kenyeret, a hitet, meg nem adjátok nekik, minden, a mit ezen kívül adtok, előbb vagy később csak kő lesz, az az élettelen s haszontalan teher; míg ha ez útravalóval bocsátjátok ki az életbe, biztosak lehettek, hogy mindig és mindenütt megtalálандják azt az erős támaszt, kiről meg van írva: „mind vénségtekig ugyan csak én, és mindaddig a mig megöszültek, én hordozlak. Én teremtettelek, én hordozlak és megtartlak!“ 1)

De a léleknek e kenyere mellé adjatok gyermekeiteknek

2-or életkenyéért, azaz képzettséget! — Korunkban inkább, mint valaha, úgy kell tekintenünk az életet, mint egy nagy munkamezőt, melyből a sors mindenkinek kiszakít egy-egy darabot, a legtöbbnek sokszor ugyan kopárt, s mit nem csak mindenkinek saját esze szerint, de egyszersmind saját felelőségére kell megmivelní, s ha még erre nem alkalmas, mivelhető- és termelővé tenni. A paradicsomi gondtalan, könnyü életet, még az első ember is csak rövid ideig élvezhette s már neki is éreznie kelle az ítéletet, a mi még jobban nehezült, s naponként jobban nehezül maradékira: Arczádnak verejtékével egyed a te kenyeredet! 2) Nem csak az írásban áll többé, ma már az élet hozza magával, hogy a ki nem dolgozik, ne is egyék; s balga, a ki hiszi, hogy vagyon, rang, születés valakit kivétellé tehet e mind általánosabbá váló szabály alól; s ki mégis azokban bizva, ennek képzeletét magát, annyit tesz, mintha gyermekeit akarná kitagadni mindazon előnyökből, melyeket ő élvezett. Ha valaha, ma bizony jogos a kérdés, mit a példabeszédek írója mond: avagy örökké való-e a gazdag ság? 3) Hát nem a század jellege-e, hogy a köz, a táv, palota és kunyhó, bibor és koldusrongy között nem oly beláthatatlan, vagy legalább nem oly elképzelhetlen többé, és hogy a bukás s emelkedés mind sűrűbben váltják föl egymást?

1) Esa. 46; 4. — 2) Móz. 3; 19. — 3) Péld. 27; 24.

S ha ez így van anyagi tekintetben, mit mondjunk a szellemi-ekről? Korunkat haladás korszakának nevezik, s ily időben a ki csak megáll, annyi, mintha mértföldekkel maradott volna hátra. Haladni pedig mily nehéz! Eddig a kontár is csak megállott, de ma még a tehetség is könnyen elbukik, annyi a versenytárs, s a bíráló. Eddig a nagy is többnyire csak törpék közt volt óriás; míg ma ha nem is érnek föl mind, de sokan felnéznek a valódi óriásra. Köznapi lenni ma senki sem akar, de ünnepeletetni annál nehezebb; mert bár ma ritkábban hangzik a „hosszána,“ de annál sürűbben omlik a „feszítsd meg!“ s ha ma magasabban is áll, mint hajdan, a capitolium, de annál magasabbra ment vele a tarpei szikla is!

Ily viszonyok közt, s az élet ily intései mellett, lehet-e fontosabb érdek a szülők előtt, mint gyermekeik kiképztetése? Hisz csak a képzettség az a tőke, mely mindig, s a legbiztosabban beadja kamatait; s csak ez az, mi valakinek valódi önállóságot biztosít, mert mint Schiller mondja: „mindenki csak önmagára számít biztosan.“

De minő képzettség ez, engedjétek kissé kifejtenem!

Gyakran halljuk az életben: „senki sem tudja, mire neveli gyermekét,“ s ebben sok igazság is van, de azért ne higgyük, hogy ne legyenek általános elvek a nevelésre. Én éppen azt hiszem, hogy már magában e tételben is körvonalozva van a kiindulási pont. „Nem tudjátok, mi lesz gyermeketekből, mert nem ismeritek azon befolyásokat s körülményeket, mik életére határozók leendenek“—nem azon fő, azon vezér-elvére utal-e e bizonytalanság a nevelésnek: készítsétek el hát mindenre, hogy minden körülmény s az élet minden viszontagsága közt is megállhasson! Az első lépés erre: neveljétek minél kevesebb igényekkel, s minél több képességgel gyermekeiteket. Hány szerencsétlen van az életben, ki csak annak köszöni veszedelmét, hogy gyermek- s ifjukurában oly igények s vágyak közt neveltetett, mikre az életben soha kielégítést, soha teljesülést nem találhatott? Szép, fölülelmedni az embernek körén, de csak képzeletben túltenni magát azon, ez a mily ábránd, épp akkora bűn is, melynek büntetése bizonynyal el nem marad. Különösen leányaitok nevelésénél legyetek e tekintetben óvatosak. A férfi jól, rosszul, de mégis csak maga intézője sorsának, s kovácsa jövőjének. Nem így a nő! Az ő jövője egészen attól függ, ki-nek kezével összeköti az élet; s míg fiadról legalább közelítőleg tudhatod, mily helyzete lesz: leányodé még a házasságon túl is

bizonytalan. S pedig jaj a nőnek, ki fel nem találja magát a körben, melybe állíták, legyen az ok akár az, hogy felette, akár az, hogy alatta érzi magát! Mindkettőre ügyelj tehát, s főleg ne feledd a tanácsot, mit a költő mond, s miben mindkét nem nevelési irányja szép megkülönböztetéssel van kijelölve:

„Lesz fiam, én fogom őt egy szóra tanítani: a k a r n i.

Birtokúl e kis szó a fierőnek elég.

Lesz lánykám, te tanítod anya őt más szóra: l e m o n d n i;

Drágább lesz kincsnél ő neki e tudomány!“

Igen, a fiut akarni, a nőt lemondani kell tanítani; hisz már a természet is így teremti őket; azért ad annak több erőt, ennek több gyöngédséget. Ne igyekezz tehát megtörni, megsemmisíteni fiad akaratát, mert csak erejét veszed el ezzel; s ne rettegj lemondani szoktatni leányod, mert csak erőt adsz ezzel neki, — pedig mint Rousseau mondja: „erő nélkül nincsen erény, és gyávaság viszi az embert a bűn felé.“ Különbben is, hidd el, soha sem az a baj, hogy akarata van, hanem hogy minő akarata van fiadnak; s ne feledd, hogy a könnyüből, mit most talán egy megtagadott vágyáért hullat leányod, idővel még terebélyes fa is sarjadzhat az élet kietlenében, hol ő majd csendben pihenhet meg, midőn te már nem leszel, s midőn ő talán mindenkitől elhagyatottnak érzi magát!

De hogy akarni, helyesen akarni tudjon fiad, s lemondani, késégbeesés- és kötelességeiről megfelejtkezés nélkül lemondani tudjon leányod, ide mindenek fölött tudomány és helyes ítélet kívánatik; mert Plinius szerint: „ez az, mi megtanít nemcsak arra, hogy könnyebben megértsem a sors forgandóságát, de hogy nyugodtabban is tudjam elhordani azokat.“ Ez az, mi megtanítja fiadat nemcsak arra, hogy mit kell akarni, hanem, hogy a mit akar, azt helyesen kivinni is tudja; s ez adja kezébe leányodnak kulcsát annak, hogy miért kell lemondani, s kulcsát ezzel talán jövő menyországnak. Állást, tekintélyt, tiszteletet és önállóságot szerez ez fiadnak, mint a hogy leányod helyzetével és sorsával való megelégtültségét is csak ez biztosíthatja igazán. De míg így alapot vett a családnak, s biztos alapra fekteti azt: ki tagadhatja, hogy a közjó, az egyház, haza és társadalom felvirágzását is csak ez eszközölheti igazán; mert a nagy Széchenyiként: „Nem termékeny lapály, hegyek, ásványok stb. teszik a közerőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja.“

Igaz ugyan, hogy tudományosan nem nevelheti mindenki gyer-

mekét ; de erre nincs is szükség. A tudomány — a szót szorosabb értelemben véve — csak is annak való, kit hajlama vonz rá, s ki idejét buvárlatának szentelheti. Az egyszerű ember, ha megtaníthatja gyermekét az életben s pályájára elkerülhetlenül szükséges ismeretekre -- hisz úgy is, mint Göthe mondja: „tanulmányainkból végtére mégis csak azt tartjuk meg eszünkben, mit gyakorlatilag használunk föl“ — ha, mondom, ezekre megtaníthatja gyermekeit, s ezek mellé még világos felfogást, tiszta nézetet, egészséges gondolkozást s józan ítéletet is adhat: eleget adott. Különb en is mindenkinél legfőbb: felfogni és átérzeni helyzetét, s tekintetbe véve a körülményeket, s kiszámítani az akadályokat, úgy alkalmaztatni magát, s úgy használni tehetségeit, a mint az igényli, s a mint ezek megengedik.

De félre ne értsetek: nem azt mondom ezzel, hogy gyermeketeknek ne legyen majd ha kell, határozott elve, s hogy annyira alkudozzék a körülményekkel, hogy ha ma ezt az ügyet szolgálta, holnap éppen az ellenkezőnek szegődjék zsoldjába! Tudom én, hogy a mit a férfitől várunk, annak csiráját, de egészséges csiráját szeretjük már a gyermekben is föl találni, a ha föl nem találjuk, hasztalan keressük azt a férfiban is. S mi az, mit a férfitől leginkább megkívánunk? Nemde a jellem? Erő kell, hogy a férfit jellemezze, mint jellemzi a nőt a gyöngeség; de mi az erő, a valódi erő, ha nem a jellem? Miért tartod a tölgyet erősnek? Ugy-e, mert törzse rendületlen áll, ha még ugy tombol is fölötte a vihar; s gyengének ágát csak azért, mert jobbra-balra hajlong, a mint s a merről fú a szél? Így van ez az életben is. Erős csak az, ki megállja helyét, dühöngjön bármint a vihar szele, dörögjön még oly keményen a hatalom szava, vagy süvöltsön még oly fagyalón is a tömegnek gúnykaczaja! De tudod-e, miért áll oly rendületlen a tölgy a viharban? Mert lent, a mélyben, fogamtozott meg gyökere; ott, hová nem hathat a vihar zúgása, s hol még a melegnek s fagnak is alig érzik hatása. Ne feledd, hogy a jellemre is ez kell! Le a mélyre hatolj, hol a való, az igazság s a meggyőződés honol, s csak ha ezekbe fogamtozhatol, törj ki- és fölfelé, s bátran mint a tölgy, s ne félj, hogy ott künn oly gyakran zúg a vihar szele, s hogy napfény s ború oly hamar váltják fel egymást!

A tudomány után tehát a jellem legyen a fő, mire gyermeked nevelésében törekedj, — hisz mit érne e nélkül minden tu-

dománya, minden képzettsége? Bámulatos lehet a pusztá tehetőség is, de valódi tiszteletet — mondhatnám hódolatot — csak a jellem kelthet maga iránt; sőt e tekintetben úgy vagyunk, hogy még a tehetőséget is gyűlöljük abban, kiből a jellemet nem találjuk. A ki csak azért szolgál valamely ügyet, mert megfizetik, s ha fizetik, szolgálja akármelyiket, annak a fizetésben van minden jutalma, s még az ár is, melyért eladta lelkiismeretét. De kérdem: elég-e, s illő-e embernek — az Isten képére és hasonlatosságára teremtett embernek — ily jutalom? Hisz ezzel még a tudat sincs megfizetve, hogy neki magas állásában s még a hatalom polczán is mindig éreznie kell: minő alávaló, minő silány! De ettől csak kettő óvhat meg: az érző, de azért megingathatlan lélek, s az önmegtagadáshoz szoktatott és küzdelemedzett szív. Ily lelket önts hát gyermekedbe, s ily szívet formálj benne! Tanítsd keresni a valót, az igazságot s a meggyőződést; tanítsd lángolni a szépért, jóért s nemesért; s tanítsd meg arra, hogy ha azokat megtalálta, s ezek megragadták szívét — küzdeni, s ha kell, elvérzeni is tudjon érettök! Mert hidd el, hogy minden verejték, mit ily munkában izzad fiad, és minden köny- vagy vércsepp, a mit ezért hullat, halhatatlanságot terem, ha van, már itt e földön; de azt még inkább túl ennek szűk határán, hol az már igazán lehet, s hol annak lenni is kell!

Ezekben látom én a léleknek s életnek azon kenyerét, mely meg nem penészedhetik s el nem fogyhat soha, s mit mégis minden szüle megadhat, de megadni tartozik is gyermekének. Ezzel be is végeztem beszédem első részét, s most, ha figyelmetek ki nem merült, kérlek, kísérvetek el még a II-ik és utolsóra is, hol azt lesz czélom röviden kimutatni: miképp szereshetitek meg ezeket gyermekeiteknek?

Megszerezhetitek: a.) Példátok által. Minden teremtmény közül az ember az, ki legkésőbbre jut önállóságra, azaz, ki legkésőbbre szabadul mások befolyása alól. De miben nyilatkozik inkább e befolyás, mint a példában? Nézzétek az édes anyja kebelén csüngő kisededet, s ha látjátok, mint nevet anyja mosolyára, mint borul el arcza anyja borujára; miképp igyekeznek kísérni őt értelem nélkül is kifejezéseiben, s erő nélkül is mozdulatai- és forgásaiban; ha ezt látjátok, nem azt olvassátok-e be-

lőle, hogy reá csak a példának van hatása? Bizony, még játszani sem tanul meg a gyermek példa nélkül, mert előbb tud utánozni, mint gondolkodni, s még tenni is előbb, mint megérteni! De nem csak fejletlen kisednél van ez így. Ha új modort, szokatlan nyilatkozatot, vagy meglepő fellépést látsz serdülő gyermekednél is: nem így szoktál-e rendszeren szólani: hisz ezt tőlem nem tanulhatta, ki volt és hol van a példa? Tehát magad is elismered itt is a példa hatását.

De ha még másoknak s idegeneknek is lehet példájok által befolyásuk a gyermekekre, mennyivel nagyobb lehet, s kell is hogy legyen a befolyás a szüléknél, mint általában azoknál, kikhez szeretet és hála köti a gyermekeket. Örök lélektani igazság, hogy leginkább ahoz alkalmazkodik az ember, s azt veszi például, kit leginkább szeret. Ezért látjuk annyiszor az életben, hogy a fiu nem csak külsőleg képe atyjának, valamint anyjának a leány, hanem többnyire lelkének is legalább megközelítőleg hű lenyomata; s ezért van, hogy a benyomások, miket a szülői házban vesz föl lelkünk, örökre a legkitörörlhetlenebbek maradnak. De ne feledjétek szülék s nevelők, hogy egy nagy felelősséget vesztek ezzel magatokra, felelősséget annak, hogy a lesz gyermeketekből s illetőleg növendékeketekből, mivé ti teszitek, de ti is csak olyanokká tehetitek, minők magatok vagytok! Ezért mondja Stifter: „A tanítás sokkal könnyebb, mint a nevelés. Amához nem kívántatik egyéb, mint hogy tudjunk valamit, s hogy azt tudjuk másokkal is közölni; a neveléshez pedig megkívántatik, hogy l e g y ü n k v a l a m i. Hát lesz-e hite, erős és élő hite gyermekednek, ha magad közömbös, avagy csak lágymeleg is vagy a hit dolgában; kedvelni fogja-e a tudományt, ha tőled az iránt érdeket, vagy legalább tiszteletet nem lát; s lángolni fog-e a szép-, nemes- és jóért, ha e lángot nem kapja meg már a te lelkedben is?

S ne higgyétek, hogy a gyermeknek elég, ha ilyeneknek mutatjátok magatokat, de valóban nem vagytok ilyenek. Tudhatjátok: a gyermeket megcsalni legnehezebb, mert előlök elrejtteni semmit sem lehet. Hideg okoskodással s pusztá rábeszéléssel itt semmire sem mérszsz: a gyermeknek való kell és kézzelfogható; ily való és kézzelfogható pedig nála csakis a példa. Igazán mondja azért Rousseau: „mit szülhetnek fanyar tanítások, miket az intó adta példa minduntalan meghazudtol, egyebet, mint azon hiedelmet, hogy az, ki azokat ajánlgatja, mások könnyenhipvőségéből akar tréfát üzni?“

Aztán mit érünk azzal, ha egy ideig ámitgatjuk a gyermekeket? Az ámitás nem tarthat örökre; az idő felnyitja szemöket, s már az első világos pillantásra elmosódik mindaz, még sirkö-vünköről is, mi szépet s nagyot irt rá a kegyelet, s nem marad egyéb emlékünkből, csak egy kő — egy hideg kő — mire még meleg könyü sem ömlik többé! Nem iszonyu-e ez még gondolatnak is; de ne feledjétek, hogy ennél még jöhet iszonyubb is: elítéltetni gyermekeinktől!

De miért e sötét képek? Hát lehet-e valaki ti közületek, ki az ő fiának követ adjon, ha ő tőle kenyeret kér? Nem, nem; hisz titeket már maga a természet, maga a gondviselés is vezetőkül rendelt gyermekeitek mellé! Ti azért küzdöttetek, csalódtatok s talán szenvedtetek is annyit az életben, hogy gyermekeiteket annál biztosabban kalauzolhassátok a rögs pályán, melynek szirtjeit s örvényeit ti már jól ismeritek. S veletek már egy-egy nagy könyvet iratott be az élet tapasztalata; miért ne adnátok hát át ezt olvasni gyermekeiteknek, miért ne jogositnátok őket — ha kell — egy második javított kiadásra? Ne habozzatok hát, s ne ingadozzatok soha, mert nektek szól az irás: „Valaki pedig megbotránkoztat valamelyet a kicsinyek közül, kik énbennem hisznek, jobb volna annak, ha egy malomkövet kötnének a nyakára, és a tengernek mélységébe vettetnék; ¹⁾ hanem törekedjétek ti mindnyájan, ti, kiknek gyermeket adott, vagy gyermekek mellé rendelt az ég, arra, mit Pál apostol mond „Mindenes-től fogva te magadot például adjad a jócselekedetekben, a tudományban épséget és méltóságot mutass. Tiszta ígét, feddhetlent, hogy a ki annak ellen veti magát, megszégyenüljön, — semmi gonoszt sem tudván tifelöletek szólani!“²⁾

De megszerezhetitek ezeket: b) az Élet által. Örök igazság, hogy „mindenkinek ismerni kell a tért, a melyen mozogni fog“; s ez nem csak egy rövid pályáról, vagy munkakorról áll, de illik — s talán még inkább, magára a hosszú pályára, az életre is. „De nem a gyermekekre is, — mondhatja valaki közületek — mert az ök gyöngéd s finom lelköket hamar eldurvitaná, ha éppen meg nem is fekélyezné az élet“. Megengedem, hogy

1) Máté 18, 6. — 2) Tit. 2; 7, 8.

lehet igazság, de mindenesetre tévedés is van ez állításban. Mi emberek igen jól érezzük, hogy mindenhez szokni kell: hát csak az élet volna-e e tekintetben kivétel? Azt hiszem, legkevésbé; legalább a példák erre tanítanak. Láttam zárt légen nevelt ifjat, ki midőn e zár alól szabadult, egyszerre s oly mohón szivta magába a szabadabb léget, mintha semmi gőz, semmi fulasztó sem lett volna benne, s csodáljátok-e, ha így halált szivott magának belőle? Bizony, ki még gyenge szélhez sem szokott, az nehezen állja ki a zivatart; mint nem állhatja ki a tél fagyát az, kit még meleg nyárban is takargatni kell!

S ne ámitsuk örökké magunkat: lesz még idő megszokni hozzá! Lesz, de ki tudja milyen? Azt tudod, hogy mostan mellette vagy még gyermekednek, hogy te foghatod fel előle az első rohamot; ha gyengének találod, támogathatod; ha félre lépni akar, visszavezetheted, s ha összeszorul is szive az élet fagyától, kebled melegén olvaszthatod fel e fagyot. De így lesz-e mindig?.. Nem jöhet-e idő, midőn kiméletedet csak mint erőtlenségét fogja érezni gyermeked, s midőn keservesen fogja tapasztalni, mit vesztett azzal, hogy míg az életbé lépett, más köre nem volt a szülői házon kívül? Nem jobb-e hát, ha már most kiviszéd magaddal gyermeked egy rövid sétára az élet kertjébe, hogy itt az elágazó utak közt jelölj meg már most egy-egy biztos pontot, a rózsza mellett megmutasd neki annak tövisét is, s a hús bokorban figyelmeztess a lappangó kigyóra is? Hisz meglehet, ha majd csak magára megy oda, mindenekfelett csak a mulatóhelyet keresné benne, hol gyönyört s élvezet ígér minden, de hasznót semmi sem ad: míg te bizonyosan előbb a veteményesbe vezetnéd, hogy megmutasd: mivel él s mivel táplálja magát az ember!

S végre is: az élettudománya nem oly tudomány-e, melynek nyitott könyve csakis maga az élet, s melyet minél később veszünk kezünkbe, annál későbbben érünk nem a végére, mert vége a tudománynak nincs, de abban csak bizonyos haladásra is? Miért ne engednétek hát olykor-olykor már gyermekeiteket is e könyvbe pillantani? Attól féitek talán, hogy igen hamar fogják ismerni belőle a rosztat? Ne féljete: a bünt addig kell felmutatni a léleknek, míg elég érzékeny és ártatlan eliszonyodui undokságától; s bizonyára csak haszna lesz benne gyermekednek, ha azelőtt lát bukást, míg maga meg sem botlott!

Csak legyetek e tekintetben is óvatosak, s míg kezében tartja

gyermeketök a könyvet, melyből igen könnyen rosztat, vagy legalább rontót is olvashatna ki, ti, mint gondos vezetők s lelkiismeretes magyarázók, álljatok mellette! Így szépen felvilágosíthatjátok előtte a szövevényes s burkoltabb helyeket, melyekben különben ártatlan lelke megbotránkozhatnék, vagy miket mások zsákmányolhatnának ki megbotránkoztatására; a tettek rugóit, az okozatok okait, s az érdekek mozgatóit kitapogattathatjátok vele; s míg így nem vakitná annyi látszat s álcstillogás, tisztán emelkedhetnék föl lelke a valóra s igazra. Igaz, hogy ezalatt nem egy reményét vesztené el, nem egy ábrándról modana le, s nem egy küzdelmet kellene kiállnia, s talán a kisértő sem egyszer jelennék meg neki: de legalább tisztább nézlettel lépne a világba, az apró küzdelmek annál jobban megedzenék szívét, testét a munkára, s így jöhetne bármikor s bármely kisértő, mert mindenkor megzendülne a hang szívében s agyában: „távozz tőlem sátán!”

Ne zárjátok hát el gyermekeiteket az élettől s annak apró küzdelmeitől, hanem a mennyire lehet neveljétek maga az élet által. Tanítsátok korán megérteni annak becsét, s felfogni való célját, hogy így korán érthessék, a mit Göthe mond: „minden pillanatot szerfelett becses, mert képviselője egy egész örökkévalóságnak!”

Ezek, keresztény szülők s nevelők, a főbb teendők, mikre a jelen elődázhatlanul int és utal titeket, a miket a jövő elengedhetlenül megvár, megkövetel tőletek. Ezekre törekedjétek hát, ezekben munkálkodjatok, s ezekre segítsen Isten titeket, hogy még öntudatlanul se legyen valaki köztetek, ki követ adjon az ő gyermekének, ha ő tőle kenyeret kér! Ámen.

Váradi Károly,

tanár.

XI.

Bocsánat a bántalomért.

(Egyházi beszéd.)

Szeressétek ellenségeket; áldjátok azokat, kik titeket átkoznak; jó tetteket azokkal, kik titeket gyűlölnék; imádkozzatok azokért, kik háborgatnak, és kergetnek titeket. Máté 5, 44.

Az evangéliom két feltétel alatt igéri a bünbocsánatot: egyszer úgy, ha bűneink miatt megbántott Istenünket töredelmes lelkünk kiengeszteli; máskor úgy, ha másoknak ellenünkben elkövetett bántalmait szívesen megbocsátjuk. Én jelenleg az alapigék nyomán az utolsó esetet tárgyalom.

Jézus az alapigéket a hegyen tartott beszédében mondá, melyben az erkölcsi törvényt nemcsak fejtegeti, hanem kiterjeszti, és tökélyesbíti, oly parancsokkal és tilalmakkal egészítvén ki azt, melyek az erény fogalmát jóval felül emelik annál, mennyire addig a természet törvénye, s a Mózes törvénye egész terjedelmök erejével vihették.

Azon parancsok közül különösen feltűnik az, hogy: szeressük elleneinket. A zsidó törvény azt rendelte a zsidóknak, hogy szeressék felebarátaikat, azaz, rokonaikat, vagy honfitársaikat; de Urunk azt parancsolván nekünk, hogy szeressük elleneinket, ez által határozott nyomatékossággal rendeli, hogy kivétel nélkül mindenkit szeressünk; mert avagy ha elleneinket, kik hozzánk rossz akarattal vannak, képesek vagyunk szeretni, barátinkat s rokoninkat, kiknek szivességét naponta érezzük, tudnók-e nem szeretni?

Ezen kötelesség azonban tulságos szigorunak, s mind okosságunkkal, mind hajlaminkkal nehezen egyeztethetőnek tetszik; s épp azért igyekszem kitüntetni, hogy a törvény, mely azt elénk írja, nemcsak nagyon eszélyes, hanem sokkal tökélyesb, örvendeztetőbb, és mindenkép hasznosb, mint az ellenkező érzület, és elfogultság.- Tartsunk csak bírálati szemlét az alapigék értelme felett!